

УДК 159.923.2+17.022+378.016

ІГОР ГАЛЯН, ОЛЕНА ГАЛЯН

м. Дрогобич

halyan@ukr.net, halyane@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається аксіологічна компетентність, як індивідуальна здатність особистості набувати впродовж усього життєвого шляху аксіознання та інтегрувати його в смислові структури. Складовими аксіологічної компетентності визначено досвід суб'єктної активності та регуляторну компетентність. Обґрунтовано можливість фасилітації розвитку аксіологічної компетентності майбутніх педагогів, що передбачає включення в навчальний процес розвивальних психологічних технологій орієнтованих на особистісне зростання, актуалізацію професійної самосвідомості, розширення поля професійних цінностей і смислів. Реалізується вона через традиційні форми роботи (лекції, семінари), так і елементи тренінгу, групові дискусії, коучинг, дослідження структури своєї особистості, аналіз навчальних ситуацій, а також індивідуальних консультацій психолога.

Ключові слова: аксіологічна компетентність, регуляторна здатність, ціннісно-смисловий розвиток, психологічний супровід, фасилітація, психологічний тренінг, майбутні педагоги.

Аналіз чинних освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти з кваліфікацією вчитель середньої загальноосвітньої школи показав, що у їхньому змістовому компоненті недостатньо уваги приділяється ціннісно-смислового компоненту. Необхідність акцентування уваги на цьому аспекті особистісного розвитку продиктована цілою низкою факторів. Передовсім, актуалізація аксіосфери спричинена орієнтованістю майбутніх педагогів на традиційні, конформістські, соціально схвалювальні цінності, а також на цінності езопової спрямованості (спрямованість на власні почуття й байдужість до переживань інших; нескоординованість дій із партнерами) (І. М. Галян) [5]. З іншого боку, змістовий аналіз ціннісних уподобань майбутніх педагогів засвідчив суперечності в системі їхніх смислових орієнтацій між уявленнями про себе як носія смислів, що характеризується високим рівнем цілепокладання, осмисленості життя, високим рівнем професійного благополуччя, емоційної насиченості, задоволеністю самореалізацією, силою свого «Я» та свободою вибору, і зміною структури ціннісних орієнтацій [4; 5]. Окрім цього, спостерігається спрощене розуміння студентами педагогічної діяльності, що виражено наявністю розбіжностей між декларованим і реальним

розумінням її смислу. І, зрештою, високий рівень консервативного впливу сформованих у педагогічному середовищі стереотипів та настановлень негативно впливає на усвідомлення себе як носія і транслятора особистісно-смислових характеристик.

Отже, ми вважаємо, що потрібна така організація підготовки педагогічних кадрів, у якій поруч із формуванням компетентнісних характеристик знайшлося б місце й ціннісно-смисловим. А це, своєю чергою, потребує фасилітації розвитку аксіологічної компетентності майбутніх педагогів, що містить як їхню ціннісно-смислову зрілість, так і регуляторну здатність.

Дослідження аксіосфери проводиться у контексті цілісного вивчення особистості. А це спонукає до аналізу структури ціннісних орієнтацій з позиції особистісного саморозвитку, де особистість розглядається як суб'єкт ініціації власної активності. Такій особистості властиві ініціативність, творчість, відповідальність, самовизначення, самоставлення, саморефлексія, самопроекування. Саме на цьому у своїх працях акцентують Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевський, Б. С. Братусь, А. В. Брушлинський, І. М. Галян, О. І. Галян, В. Г. Дуб, З. С. Карпенко, Г. К. Радчук, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко.

Людина як суб'єкт ініціації власної активності, особливо яскраво представлена в дослідників саморегуляції (Осницький, О. О. Конопкін, Моросанова, М. Й. Боришевський, Ж. П. Вірна та ін.) та її різновиду – ціннісно-сислової (І. М. Галян).

З огляду на актуальність досліджуваної проблеми, **метою** нашої публікації є теоретичний аналіз можливості фасилітації розвитку аксіологічної компетентності майбутніх педагогів на сучасному етапі підготовки фахівців до роботи в сучасній системі освіти України.

Досліджуючи психологію аксіогенезу особистості в контексті вищої професійної освіти, Г. К. Радчук вищу останню визначила як своєрідний хронотоп культурно-феноменологічного ініціювання автентичних, унікальних смислів – особистісних внесків в освітнє середовище суб'єктів педагогічної взаємодії. Водночас дослідниця стверджувала, що лише для кожного десятого студента освіта є середовищем самоактуалізації. Це можна трактувати як неспроможність сучасної вищої школи створити належні освітні умови щодо зовнішнього ініціювання розгортання внутрішніх процесів актуалізації суб'єктно-ціннісного потенціалу студентів [7]. Ця проблема є актуальною і для формування професійних компетенцій у сучасній системі освіти України, однією з яких вважаємо *аксіологічну компетентність* майбутнього педагога. Остання *розглядається нами як наявність* індивідуальної здатності (уміння) набувати впродовж усього життєвого шляху аксіознання та інтегрувати його в смислові структури.

Як можна вирішити означену проблему? Для відповіді на поставлене питання звернемося до досвіду фахівців інших країн, що так чи інакше компетентні в ньому. Так, Т. М. Щербакова виокремлює три основні підходи до розвитку кваліфікаційних можливостей, характерних для роботи з педагогічними кадрами [11]. Перший із них ґрунтується на навчанні елементів нових педагогічних технологій без глибокого вивчення концептуальних моделей, що є їх основою. Результатом такого навчання стає втілення елементів різного рівня інновацій у традиційну систему, що призведе до незначних педагогічних результатів. У другому підході акцентовано на

психологічній перебудові професійної поведінки вчителя. Наслідком цього є формування професійних умінь та навиків, алгоритмів діяльності без принагідних значущих змін у професійній самосвідомості, професійній позиції, особистісно-сислової сфері вчителя. Третій напрям ґрунтується на розвивальних психологічних технологіях особистісного зростання, актуалізації професійної самосвідомості, розширенні поля професійних цінностей і смислів. Розвивальний потенціал технологій і організаційних форм навчання полягає в актуалізації суб'єктної позиції майбутніх педагогів, мотивації до саморозвитку та самоосвіти.

У контексті нашого дослідження доречним стало розширення третього підходу, який передбачав розвиток основних напрямів ціннісно-сислової саморегуляції. До цього спонукала і представлена 18 серпня 2016 року Концепція «Нової української школи» [6]. Її основна ідея полягає в тому, щоби побудувати таке освітнє середовище, яке незалежно від здібностей дитини забезпечило б максимальне розкриття її можливостей, формувало цілісну особистість з активною життєвою позицією, критичним мисленням, а також суб'єкта, здатного змінювати довкілля й навчатися впродовж життя. Тобто основний зміст освіти ґрунтується на формуванні компетенцій, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві. Увесь цей процес, на нашу думку, повинен організовуватися з урахуванням ціннісно-сислової позиції особистості.

Проте, ця ідея потребує комплексного вирішення, адже особистісне становлення визначається дією цілого спектру чинників. Одним із них є навчальний процес. Йдеться про необхідність внесення деяких коректив у зміст практичних та семінарських занять із загальної, вікової та педагогічної психології та форму їх проведення, переорієнтування їх на розвиток особистісних смислів до майбутньої професійної діяльності, до навчання та смисложиттєвих орієнтацій загалом. Однак розпочинати цю роботу варто з розвитку в майбутніх педагогів здатності осмислювати сутність отриманих знань через призму власного особистісного та професійного зростання. Однією з форм такої роботи може бути

відпрацювання елементів тренінгу, який завдяки врахуванню власного досвіду його учасників, спонукає до самостійного пошуку, допомагає не лише розвинути здібності, але і сприяє особистісному становленню.

Іншим напрямом роботи повинно стати активне залучення студентів до всіх навчально-виховних заходів, що проводяться в університеті та за його межами. Зокрема, до проведення різноманітних літературних вечорів, тематичних виховних заходів у дитячих будинках, інтернатах та загальноосвітніх школах, до суспільно-громадських подій. Такий вид діяльності майбутніх педагогів, на нашу думку, сприятиме системному становленню їх ціннісно-сміслової сфери.

Ще одним напрямом роботи стане розв'язання проблеми розвитку регуляторної здатності майбутніх педагогів. У цьому контексті пропонуємо ввести в навчальний процес із підготовки фахівців педагогічного профілю навчальну дисципліну «Психологія саморегуляції», мета якої – поглиблене вивчення сутнісних характеристик, змістовних та процесових аспектів саморегуляції в системі створення людиною свого світу, себе як особистості й суб'єкта життєтворення; розвиток усвідомленої саморегуляції на основі уявлення про особистість як самоорганізовану підсистему взаємодії людини зі світом. Предметом вивчення стане саморегуляція як основа суб'єктного й особистісного становлення людини; основні закономірності ініціації та самоорганізації психічної активності в мотиваційно-потребовій та ціннісно-смісловій сфері особистості; особливості ціннісно-сміслової саморегуляції як механізму життєздійснення.

Робота з розвитку ціннісно-смілової сфери та регуляторної здатності потребує організації *психологічного супроводу*, наповненого як традиційними формами роботи (лекції, семінари), так і елементами тренінгу, групових дискусій, коучингу, дослідження структури своєї особистості за допомогою психодіагностики, аналізу навчальних ситуацій, а також індивідуальних консультацій психолога. Психологічний супровід не передбачає глобального перетворення особистості за короткий час, а спрямовується на актуалі-

зацію системи цінностей і смислів майбутніх педагогів та орієнтацію на особистісне зростання й саморозвиток. Тому реальною його метою є: створення умов для розвитку ціннісно-смілової сфери майбутнього педагога в процесі навчально-професійної діяльності; актуалізація тривалого процесу психологічної самоперебудови, створення інтенції до ціннісно-смілової самозміни.

Основні *завдання* супроводу полягають у створенні умов для актуалізації потреби в смислотворенні; фасилітації потреби смислопошукової активності; розвитку в майбутніх педагогів рефлексивних дій; адекватності самоставлення й самоактуалізації; формуванні особистісно-регуляторних рис для підвищення здатності ціннісно-смілової регуляції. Критеріями успішності психологічного супроводу, зазвичай, є суб'єктивні думки його учасників, подані у формі самозвітів про зміни на рівні усвідомлення цінностей, пріоритетів розвитку людини; результати діагностики та самодіагностики тощо.

Пропонуємо у супроводі виокремити декілька блоків. *Мотиваційний блок* забезпечує формування настановлення на набуття психологічних знань, актуалізацію суб'єктної позиції й особистісної мотивації за допомогою залучення їх до діалогу та співпраці з використанням методів активного навчання. Формою навчання стануть *лекції* та *семінари*, де майбутні педагоги знайомляться з психологічними характеристиками їхньої професійної діяльності, отримують інформацію про ціннісно-смілові аспекти педагогічної праці, ролі вчителя на сучасному етапі розвитку освіти. *Діагностичний блок* передбачає здійснення психологічної діагностики для виявлення індивідуальних особливостей ціннісно-смілової сфери майбутніх педагогів і позначення проблемного поля для їхніх подальших змін. Цей блок реалізується завдяки діагностичному практикуму, на якому за допомогою діагностичних методик «запускається» механізм рефлексії та виокремлюються ціннісно-смілові особливості майбутніх учителів. *Блок цілетворення* сприяє визначенню запитів майбутніх педагогів. У результаті чого аналізуються можливості професійного зростання, задоволення нагальних і актуалізація

потенційних потреб, що є необхідною умовою для формування осмисленого й ціннісного ставлення до навчання, усвідомлення необхідності свого професійного та особистісного зростання. Основною формою навчання на цьому етапі може бути *коучинг*, що виявить істинні запити студентів. У межах *розвивального* блоку варто застосувати тренінг, спрямований на актуалізацію смислотвірної активності. У ньому, як слушно зауважує В.О. Семиков, мають тісно переплітатися такі смисложиттєві орієнтації: орієнтація на себе як індивіда, особистість і суб'єкта діяльності; орієнтація на різні види діяльності; орієнтація на середовище, природне і штучне; орієнтація на світ і життя загалом [9]. Такий підхід, на нашу думку, є доволі перспективним і до того ж зручним, оскільки дозволяє включати до ціннісно-сислової і смисложиттєвої сфери особистості ті цінності, які можуть бути об'єктивно загальнолюдськими, а також просто суб'єктивно сприйматися людьми як власні цінності, «цінності для себе». Адже найчастіше те, що є дорогим і надзвичайно значущим для однієї людини, може виявитися абсолютно не значущим або, навіть, шкідливим для іншої. Особливо слід вказати на дієвість групових психологічних тренінгів або тренінгових форм навчання, позаяк саме вони сприятимуть підвищенню рівня «конгруентності» їхніх учасників із собою й навколишнім середовищем.

Орієнтування змісту тренінгових занять на екзистенційно-гуманістичну традицію оперту на «етичний персоналізм» (О. Ф. Бондаренко [2; 3]), основою якого в православній культурі визнано переживання, актуалізує такі поняття, як «автентичність» та «інтенціональність», які водночас є метою й засобом розвитку системи цінностей особистості, що самоактуалізується [12]. Автентичність («справжність», конгруентність і щирість щодо самого себе) передбачає постійну рефлексію своєї діяльності і вміння керувати процесом спілкування, залишаючись водночас самим собою, спонтанно реагуючи на поведінку і висловлювання оточення. Автентичність тісно взаємопов'язана з інтенціональністю – екзистенційною конструкцією, завдяки якій людина, яка діє у світі, усвідомлює, що світ

теж впливає на неї [1, 308]. Інтенціональність розглядається як умова внутрішньої свободи, що ґрунтується на здатності приймати відповідальні рішення в ситуації вибору та їх реалізувати. За В. Франклом, шлях до інтенціональності і смислу лежить через зміни в конструктах і системі цінностей [10]. Водночас О. Е. Айві та співавтори вказують, що інтенціональність тісно пов'язана з гнучкістю, сприйнятливістю конструктів. Тому завданням психолога полягає в тому, щоби зробити початково жорсткі конструкти, які дають надмірно фіксовану картину реальності, більш гнучкими, вільними, «інтенціональними», а відтак допомогти клієнтові поглянути на ситуацію – по іншому [1].

Розвиток ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів здійснюється завдяки актуалізації смислопошукової активності; розширення смислового поля, усвідомлення й розвитку професійних та життєвих цілей, ідеалів, професійних уявлень; підвищення рівня відповідальності, самоактуалізації. Використання в тренінгу технік, спрямованих на рефлексію власного «Я», професійно-ціннісних характеристик та усвідомлення взаємозв'язку між життєвими та професійними цінностями сприяє перегляду та аналізу власних аксіологічних уявлень та, зрештою, переоцінюванню й розширенню кола цінностей і смислів, які стосуються їхнього ставлення до оточення, смислу особистого життя тощо. Рефлексія під час тренінгу майбутнім педагогом смислового компонента життєдіяльності загалом та педагогічного зокрема стає основою для проектування програми свого подальшого професійного та особистісного зростання.

Отже, основні завдання тренінгу вбачаємо в сприянні більш глибокому усвідомленню власних цінностей; допомозі в пізнанні власних цінностей, розумінні їх ієрархії; наданні системності й цілісності уявленню студентів про свої цінності; сприянні гнучкості наявних у студентів оцінних позицій і стереотипів; підвищенні мотивації студентів до вивчення своєї смисложиттєвої сфери й розвитку власної особистості загалом; актуалізації ціннісно-сислових настановлень майбутніх педагогів.

Окремі елементи супроводу ми апробували в навчальному процесі зі студентами. Отримані результати [4] засвідчили дієвість такого підходу до розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів. Зокрема, виразнішим став зв'язок між нормативними цінностями та індивідуальними пріоритетами студентів ($r = 0,77$; $p < 0,01$), а ціннісні орієнтації наповнилися змістом самовираження та самореалізації, що проявилось в прагненні до активного життя, виваженості та внутрішньоособистісної рівноваги. У ціннісному полі з'явилися смисли особистісної зрілості. Відбулося переструктурування системи цінностей: із соціально орієнтованих, у яких виражалася готовність пізнавати нове для отримання соціального схвалення завдяки виконання певної соціальної ролі студента (головними цінностями для них були розуміння, терпимість, які вони готові прийняти, що давало їм можливість утвердитися в новому соціокультурному середовищі, опанувати нову для себе соціальну роль, а отже, здобути особистісний комфорт та благополуччя), до домінування цінностей, які характеризують їхній особистісно-професійний розвиток. Передусім це стосується розуміння ними ролі професійних знань та особистісної досконалості в їхній майбутній професійній діяльності. У майбутніх педагогів вибудувалася чітка ціннісна вертикаль: від розуміння сутності вчителя як доведеної особистості, що володіє достатніми професійними компетенціями та є внутрішньо інтегрованою, до цінностей, які виражають бажання реалізувати власну професійну роль, прагнення спокою та стабільності [4]. На цьому рівні смисли стали ціннісними орієнтаціями особистості, основна функція яких – інтеграція особистості в нові умови соціального життя.

Однак варто зауважити, що в певних життєвих ситуаціях людина може функціонувати на різних рівнях такої ієрархічної системи. Смисли нижчих рівнів не зникають під час переходу людини на вищий рівень особистісного розвитку, вони генералізуються в складніші смислові утворення і включаються до складнішої смислової системи ставлень, синхронізуючи часові локуси й розширюючи межі суб'єктивної реальності, що й забезпечує

розвиток як самої системи, так і особистості загалом. Отже, як і особистість, система особистісних смислів перебуває в неперервній динаміці. Проте, розглядаючи той чи інший рівень індивідуальної смислової системи, необхідно пам'ятати, що причинність реакції, дії, вчинку, життєдіяльності не може перебувати зовні або усередині психологічної події. Вона охоплює взаємодію людини й дійсності загалом, зокрема, і контекст ситуації.

Отже, аксіологічну компетентність розглядаємо як індивідуальну здатність майбутніх педагогів упродовж усього життєвого шляху набувати аксіознання та інтегрувати його в смислові структури. Її становлення передбачає звернення до ціннісно-смилових аспектів педагогічної праці, актуалізації смислотвірної активності майбутнього педагога тощо. Забезпечується це завдяки психологічному супроводу, наповненому як традиційними формами роботи (лекції, семінари), так і елементами тренінгу, групових дискусій, коучингу, дослідженню структури своєї особистості, аналізу навчальних ситуацій, а також індивідуальних консультацій психолога.

Перспективним у цьому контексті вважаємо дослідження впливу індивідуально-психологічних характеристик особистості на успішність розвитку аксіологічної компетентності.

Список використаних джерел

1. Айви А. Е. Психологическое консультирование и психотерапия : методы, теории и техники : практ. руководство / А. Е. Айви, М. Б. Айви, Л. Саймэк-Даунинг ; [пер. с англ.]. — М. : Психотерапевт. колледж, 1999. — 487 с.
2. Бондаренко А. Ф. Этический персонализм: духовные детерминанты русской традиции психологического консультирования и психотерапии / А. Ф. Бондаренко // Психотерапия. — 2016. — № 5 (161). — С. 40—52.
3. Бондаренко А. Ф. Этический персонализм : культуросообразная традиция в психологическом консультировании [Электронный ресурс] / А. Ф. Бондаренко // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. — 2015. — № 2(31). — С. 3. — Режим доступа : <http://www.medpsy.ru>.
4. Гальян І. М. Психологічні особливості ціннісно-смилового розвитку майбутніх педагогів : монографія / І. М. Гальян, В. Г. Дуб. — Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка ; ТзОВ «Трек ЛТД», 2016. — 192 с.
5. Гальян І. М. Ціннісно-смилова саморегуляція особистості: генеза та механізми функціонування : монографія / І. М. Гальян. — Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. — 402 с.

6. Нова українська школа : Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczercziya.pdf>.
7. Радчук Г. К. Смысловірна активність як чинник аксіогенезу особистості в контексті засвоєння соціального досвіду в сучасній освіті / Г. К. Радчук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. — Вип. 15. — С. 256—262.
8. Розроблення освітніх програм : методичні рекомендації / авт. : В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; [за ред. В. Г. Кремения]. — К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. — 120 с.
9. Семиков В. А. Психолого-акмеологические особенности развития смысловых ценностей студентов гуманитарного профиля : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Семиков В. А. ; Табов. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. — Тамбов, 2009. — 263 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем. ; общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева]. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
11. Щербакова Т. Н. Психологическая компетентность учителя : содержание, механизмы и условия развития / Т. Н. Щербакова. — Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2005. — 320 с.
12. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. — Кемерово : Кузбассвузиздат, 2000. — 204 с.

IHOR HALIAN, OLENA HALIAN
Drohobych

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF AXIOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

The article deals with axiological competence as an individual ability of personality to acquire axio-knowledge throughout life and integrate it into one's sense structures. The agent's activity and regulatory competence are defined as components of axiological competence. The author has substantiated the possibility to facilitate the development of axiological competence in future teachers, which presupposes including in the educational process developmental psychological technologies focused on personality growth, actualization of professional self-consciousness, extending the field of professional values and senses. It is implemented through traditional forms of work (lectures, seminars), as well as through elements of training, group discussion, coaching, research on the structure of one's own personality, analysis of educational situations, and individual counselling by a psychologist.

Keywords: axiological competence, regulatory ability, value-semantic development, psychological support, facilitation, psychological training, future teachers.

ИГОРЬ ГАЛЯН, ЕЛЕНА ГАЛЯН
г. Дрогобыч

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

В статье рассматривается аксиологическая компетентность, как индивидуальная способность личности приобретать в течение всего жизненного пути аксиознание и интегрировать его в смысловые структуры. Составляющими аксиологической компетентности является опыт субъектной активности и регуляторная компетентность. Обоснована возможность фасилитации развития аксиологической компетентности будущих педагогов, что предусматривает включение в учебный процесс развивающих психологических технологий ориентированных на личностный рост, актуализацию профессионального самосознания, расширение поля профессиональных ценностей и смыслов. Реализуется она через традиционные формы работы (лекции, семинары), так и элементы тренинга, групповые дискуссии, коучинг, исследование структуры своей личности, анализ учебных ситуаций, а также индивидуальных консультаций психолога.

Ключевые слова: аксиологическая компетентность, регуляторная способность, ценностно-смысловое развитие, психологическое сопровождение, фасилитация, психологический тренинг, будущие педагоги.

Стаття надійшла до редколегії 11.11.2017